Schmitt Csilla

A kimonó titka

A hagyományos japán viselet üzenete színek, motívumok által

Bevezetés

A kimonó Japán tradicionális viselete, s mint ilyen, komoly szimbólumrendszerrel rendelkezik. Általánosságban is elmondható, hogy a népviseletek üzenetet hordoznak, hiszen hazánkban is, a szakértő szem egy öltözék formájáról, mintakincséről, színvilágáról rögtön felismeri hogy kalotaszegi, matyó, székely vagy ormánsági viselettel áll szemben. A kimonó sajátossága, hogy a regionális jellegzetességek mellett, melyek segítenek felismerni az ainu, vagy bingata ruházatot, a fazon és a design sok egyéb információt is hordoz, így a nem nyelvi kommunikáció fontos eszköze.

Kezdetek

A japán kultúra elszakadása a kontinensétől a Heian-korszakban (794–1185) történt meg először. A kapcsolatok megszakadása a nemzeti kultúra erősödését tette lehetővé, és elmondható, hogy a japán művészetek ebben a korszakban teljesedtek ki. Nemcsak az irodalom, illetve a zene, de az öltözködés területén is megjelent a japánosodás, hiszen ebben a korban fejlődött ki a kimonó, melyet napjainkig japán hagyományos viseletének tekintünk. A kor képzőművészeti alkotásain is feltűnik a ruházat, ahogy az irodalmi művek is gyakran kitérnek rá. E források alapján biztosan állíthatjuk, hogy a Heian-korszakban fontos szerepet töltött be az öltözködés. Nemcsak a rang, de a jóízlés kifejezőeszközeként is használták.

Röviden tekintsük át, a heian-kori ruházat kialakulásának előzményeit. A kínai kultúra átvétele során az Asuka-korszakban (552–710) a nonverbális kommunikáció eszközeként, még a hivatalnokok egyenruhájához tartozó süveg jelölte a pozíciót, 682-től ennek színét feketében állapították meg, és ettől fogva a ruházat vette át ezt a funkciót.[1] Ezáltal a hivatalos öltözet gyors

[1] Izutsu Masakaze, *Genshoku Nihon fukushokushi* , Kōrinsha, Kyoto, 1982, 285.

fejlődésnek indult, és egyre nagyobb súlyt kaptak az apró részletek. A Nara-korszak (710–794) során is szigorú szabályozás jellemezte az élet minden aspekusát, bár a 718-as *Yōrō* Ruházkodási Törvény még egyértelmű kínai mintát követett. Az embereket rangokba sorolták, amely ranghoz meghatározott színű és stílusú öltözet járt. Ekkor írták elő a ruházat jobb oldali záródását is, tehát a bal oldalnak kell átfednie a jobb oldalt, ami ellentéte volt az addigi szokásnak.[2] Három nagy kategória jött létre, a „ceremoniális viselet" (*reifuku* 礼服), az „udvari viselet" (*chōfuku* 朝服) és az „egyenruha" (*seifuku* 制服).[3] A színt és a fazont is rögzítették a 6. rangig.

Miután a Heian-korszak során a hatalom egyre inkább a nemesi Fujiwara család kezébe került át és a hivatalos kapcsolatok is megszakadtak a kontinenssel, 894-től követeket sem küldtek,[4] a ruházat is önálló fejlődésnek indult. Ezt különösen a textiltervezés és öltözködés területén érzékelhetjük a társadalom minden szintjén. Az öltözék szabályozása kiterjedt az ujjak hosszára, a *hakama* (袴) bőségére, és természetesen a rangokhoz tartozó színek meghatározására is.[5] Ugyan az udvar férfi tagjai továbbra is ragaszkodtak a kínai minta követéséhez, a nők a 900-as évek közepétől kezdtek eltávolodni attól, mígnem az évszázad végére a kínai típusú öltözködés náluk teljesen eltűnt. A több rétegben egymásra vett V nyakú kimonók egyre kevésbé mutattak bármilyen kínai vonást, és ahogy finomulnak a részletek, kialakulnak a színkombinációk, vagyis hogy mit, mikor, mivel együtt illik hordani. A színek összhangja nemcsak divat és ízlés kérdése volt, hanem ranghoz kötött kiváltság, vagy évszakhoz kötött előírás is.

A japánok kifinomult érzéke a színek iránt ugyan itt domborodik ki, természetesen a következő korok öltözködésében is tükröződik. A szakirodalomban is gyakori, hogy a kimonó történetét a Heian-korszaktól indítják. Ito például az itt megjelenő és a Genji képtekercseken is feltűnő *jūnihitoe* 十二単 viseletet említi először mint kimonót.[6] Ez a 12 rétegből álló ruházat – melynek színeire később még visszatérünk – tekinthető a japán öltözködés csúcspontjának. Fényűző pompás megjelenése ellenére praktikusnak nem volt mondható, és már a korszak vége felé is jelentős egyszerűsödésen ment keresztül. A Kamakura-korszak (1185–1333), melyet a szamuráj réteg megerősödése fémjelez további egyszerűsödést hoz az öltözetben, de a rangnak megfelelő szabás

[2] A kimonót a mai napig így viseleik.

[3] Izutsu, *Genshoku..., i.m.*, 286.

[4] Edwin O. Reischauer, *Japán története*, Magyar Könyvklub, Budapest, 1995, 36.

[5] Izutsu Masakaze, *Nihon josei fukushokushi*, Kōrinsha, Kyoto, 1986, 40.

[6] Ito Sachiko: *The kimono – History and style*, PIE International ,Tokyo, 2011, 76.

és színkombinációk szerepe megmarad. A kor jelentősége, hogy a *buhsi* világ az udvari kimonók kerek nyakrészét is elvetette és a férfiak is átpártoltak az átfedő nyakvonalú stílushoz. A kínai modell csak a császári udvar viseletében maradt meg. A Muromachi-korszak (1336–1573) során a nők elhagyták a *hakamá*t, így a *kosode* 小袖 került felülre, melyet övvel fogtak össze. Talán e változásoknak köszönhető, hogy Jackson a XVI. századtól említi a kimonót mindkét nem és minden társadalmi réteg fő rurázataként jelentős különbségek nélkül, melyek csak a XVII. század során kapnak hangsúlyt.[7] Izutsu is fordulópontként jelöli ezt az időszakot, mivel itt jelenik meg a viselet, amelyet ma kimonóként ismerünk.[8] Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a ruházat továbbra is a rangot jelöli. Ez jellemző az Azuchi–Momoyama-korszakra (1573–1603) is, mely Ito szerint a luxus *kosodé*k aranykora volt,[9] köszönhetően az új technikáknak, melyeket a nyugati misszionáriusokon keresztül ismertek meg.[10]

Az Edo-korszak (1603–1868) rigid társadalmi rendje, melyet *shinōkōshō*nak 士農工商 neveztek, a társadalmat négy rendbe osztotta, melyet a szamurájok, parasztok, kézművesek és kereskedők alkottak. Szigorú kereteket teremtettek, mely természetesen az öltözködésben is tükröződött.[11] Ismét előírták, hogy melyik rend mit viselhet, milyen anyagot, színt, mintát használhat. Csak a szamurájságnak volt megengedett a selyem, a gazdag kereskedők számára tiltott volt a luxus, például az arany és bizonyos motívumok használata is.[12] 1683-ban megtiltották a nőknek az aranyhímzést, és egyéb technikákat. Ugyan büntették, abból, hogy a későbbiekben többször vezették be a tiltást valószínűsíthető, hogy nem sok sikerrel. A XVIII. század elején a színpompás motívumok használata még törvényileg a nemesek előjoga volt. Erre válaszként alakult ki a finom minták és visszafogott színek iránti szeretet.[13] A hagyományos viseletnél –mint azt a fennmaradt képzőművészeti emlékeken is láthatjuk– az *obi* egy elöl megkötött szalag volt. Idővel szélessége 7,5 centiméterről 10,5 centiméterre, majd 15 centiméterre nőtt, a Bunka-korban (1804–1818) már 32 cm. A szélesség növekedésével azonban a masni elől zavaró lett, így hátulra került, és a hát dekorációjává vált.

---

[7] Anna Jackson, *V&A Pattern Kimono*, V&A Publishing, London, 2010, 7.

[8] Izutsu, *Nihon josei..., i.m.*, 67.

[9] Ito, *i.m.*, 86.

[10] Izutsu, *Genshoku..., i.m.*, 307.

[11] Izutsu, *Genshoku..., i.m.,* 308.

[12] Izutsu, *Genshoku..., i.m.*, 312.

[13] Sophie Milenovich, *Kimono – Kleidung und Kunstwerk*, Knesebeck GmbH & Co. Verlags KG, München, 2007, 81.

A japán öltözködésben a Meiji-korszak (1868–1912) hozott nagy változást, mikor a nyugati ruházat megjelenése szinte teljesen kiszorította a kimonót. Ugyan az ezer éves udvari viseleteket már 1872-ben eltörölték, és a császár rituális viselete a nara-kori han stílusú ruházat helyett a heian-kori japán öltözet lett, maga Meijii császár is többnyire európai ruhákat hordott. A koronaherceg ruhatárában is a heian-kori darabok tűntek fel, és a császárné koronázási öltözete is a kínai stílusú *raifuku* helyett a Heian-korszak *jūnihitoe* 十二単 viseletére változott. A kormány kötelezte szinte minden tisztviselőjét az európai viseletre. Ugyan a „Nyugat láz" 1880-as évekre lecsengett, sokan érezték, hogy túl messzire ment. A kínai–japán (1894–1895) és az orosz–japán (1904–1905) háborúk után a *wafuku* 和服 a reneszánszát élte.[14] A nyugati öltözködés sem maradt kötelező, de a férfiak nem tértek vissza tömegesen a hagyományos viselethez, mint a felsőbb körök hölgyei, így kimonóik otthoni viseletté váltak. A kimonó bár elvesztette rang-jelölő szerepét, de egyéb üzeneteket továbbra is hordoz.

A kimonó üzenete

Ugyan manapság az udvari viseleten kívül már nem szabályozzák előírások, a kimonó mégsem csak egyszerű ruhadarab, formája, színe, mintázata, viselési módja mind üzenetet hordoz a külvilágnak. Ujjairól tudni, hogy női vagy férfi öltözet, de a színek, a mintázat és az anyag is árulkodó a tekintetben, hogy melyik nem a viselője. A női kimonók közt az ujjak hossza vagy akár a ruha színe, mintája is elárulja hogy az illető hölgy hajadon-e vagy házas. Ezen felül a színek visszafogottságából vagy az *obi*ról 帯, de leginkább az *obi*zsineg magasságából következtethetünk arra, hogy egy hölgy melyik korosztályba sorolja önmagát. A férfiak *hakama* nadrágjának csíkozása, mely a kor előrehaladtával egyre szűkebb lesz,[15] szintén árulkodik viselője koráról. A minta és a díszítés azt is megmutatja, milyen alkalomra vette fel az illető a kimonót. Egyes kimonók egyértelműen csak esküvőre valók. A design és az anyag mindig összhangban van az adott évszakkal is.[16] Mindezek mellett a kimonó mintái, illetve a színárnyalatok kiválasztása, a kiegészítők összehangolása egyéni ízléstől is függ. Fontos tudni azt is, hogy napjainkban a kimonó balról jobbra vagy jobbról balra záródása egyértelműen jelzi az életet, vagy a halált. Az elhunytnál a köpeny jobb oldalának kell átfednie a balt.

[14] Izutsu, *Genshoku..., i.m.*, 317.

[15] Tomioka Keiko, *Hitome de wakaru – Kimono yōgo no kihon,* Kabushikigaisha Sekaibunkasha, Tokyo, 2008, 30.

[16] A évszakhoz képest esetleg lehet a ruházat mintája korai.

Anyag és szabás

A kimonó anyaga sokféle szövéstechnikával készülhet. Míg a *ro* 絽[17] szövéssel készült szinte átteső béleletlen ruházat nyári viseletet jelöl, addig a bélelt vastagabb selyemből készült ruházatot értelemszerűen télen hordják. Bizonyos ruházathoz előírt szövetet kell használni, így például a férfiak alkalmi viselete *omeshi* 御召 szövéssel[18] készül, a nőké *hitokoshichirimen*ből 一越縮緬, azaz selyemkreppből.

Az anyagok alapvetően két nagy csoportba sorolhatók. Míg a *some* 染め, azaz festett kimonók esetében a fehér szálakból készült szövetet festik, az *ori* 織, azaz szövött kimonóknál a szálakat színezik, és ezekből készül a szövet. A nők alkalmi viseletét a *some* kimonók képezik, de erre még később visszatérek.

Az anyag mellett talán a legegyszerűbben megfejthető információ a szabás. A gyermekkimonók esetében a méret mellett, a vállnál megjelenő bevarró, a *kataage* 肩揚げ mutatja, ha a gyermek még 13 év alatti. Ezen becsípések kiengedésével lehet a ruhát a növekedéshez igazítani. Ez a *kataage* található meg a *maikó*k 舞妓 ruháján is, utalva azokra az időkre, mikor akár 10 éves lány is lehetett *maiko*, azaz „gésatanonc".[19]

A másik fontos elem a ruhaujj. Az ujj szabása nemcsak a viselő nemét, de a hölgyek családi státuszát, korosztályát, sőt néha a rendeltetési alkalmat is megmutatja.

A hajadonok viselete a *furisode* 振袖, jellegzetessége a „lebegő" ujj, melynek hossza a kimonó rangját emeli. A *furisode* elnevezés az Edo-korszak elejéről származik. A hosszú ujj a fiatalság szimbóluma volt. Mint azt Tomiokánál is olvashatjuk,[20] a *furisodé*nak is több típusa létezik. Az *ófuriszode* (大振袖) ujjhossza 125 cm, általában a menyasszonyi viseletnél jelenik meg. A 114 cm ujjhosszal rendelkező változatot nevezik *furiszodé*nak. Ezt a típust veszi fel a menyasszony miután átöltözik (お色直し), és ezt viselik a hajadonok a felnőtté válás ünnepén, valamint alkalmi viseletként. A *chūfurisode* 中振袖 már csak 87-106 cm-es ujjhosszal rendelkezik, de szintén alkalmi viselet, míg a *kofurisode* 小振袖 a 76-86 cm-es ujjhosszával kisebb alkalmak, és a 13 évesek ünnepének viselete.

A férjezett hölgyek esetében rövidebb a kimonó ujja, és a kor előrehaladtával egyre rövidül.

---

[17] Laza, áttetsző, leginkább a gézhez hasonló szövésmód.

[18] Szövési technika, ahol a vetülékszálat keresztezik és kettőt szőnek egybe.

[19] Aihara Kyōko: *Geisha – A living tradition*, Carlton Books Limited, London, 2005, 66.

[20] Tomioka, *i.m.,*10.

Címer és design

A Heian-kortól indul a szokás, hogy a nemesek tárgyain megjelenik egy jel, mellyel például kocsijukat azonosítják. A Kamakura-kor szamurájai átveszik a szokást, a címer terjedni kezd, és a Sengoku 戦国, azaz a Hadakozó fejedelemségek korában (1467–1590) az ellenség azonosítását segítendő jelenik meg a zászlókon.[21] Az Edo-korszak során az átlagemberek is kezdték divatból használni, ezért létezik ilyen sok fajta. Körülbelül 10000 féle *mon*t 紋 tartanak nyilván, melyek többnyire növényeket, állatokat mintáznak, de a geometriai formák is gyakoriak.

A kimonón megjelenő címernek több típusa is létezik. A legelegánsabb a *hinatamon* 日向紋, mely a formális viseleten fehéren jelenik meg, fehér körben. Ezt követi a *kagemon* 影紋, amely csak körvonal, míg a *nuimon* 縫い紋 hímzett címert takar, de egyik sem használható a formális viseleten. A negyedik típust, a színes hímzésként megjelenő *sharemon*t 洒落紋 a divat hozta létre, először a kabuki színészek kezdték használni az Edo-korszak során. Ebből csak egy lehet, és általában az egyszínű ruházaton tűnik fel.

A címer a kimonók rangját emeli. Létezik öt, három és egy címeres valamint címer nélküli öltözet. Rangos eseményeken csak öt címeres kimonó viselhető, ezért is fontos, hogy japánban minden család rendelkezik ilyen címerrel. Természetesen ezen címerek a hajadonok már említett *furisodé*jén is megtalálhatók, számuktól függően emelve annak rangját.

A *mon*okon kívül a női ruhákon a design elhelyezése is üzenetet hordoz, megmutatja a kimonó rangját. A legrangosabb női viselet a *kurotomesode* 黒留袖, mely a férjezett hölgyek formális viselete. Mint már szó volt róla, fekete *hitokoshichirimen*ből készül, és *hiyoku* 比翼, azaz fehér bevarrt alsó réteg tartozik hozzá, melynek segítségével két rétegű hatást kelt[22]. Öt *hinatamon* díszíti. Az alján képszerű festett minta fut körbe.

Az 5 címeres *irotomesode* 色留袖, amely a hajadonok formális viselete, egyenrangú vele, de ez már 3 vagy egy címerrel is készülhet, azonban így rangja alacsonyabb. A legtöbb esetben itt is *hinatamon* jelenik meg, de előfordulhat *kagemon* is.

Formalitást illetően a következő kategória a *hōmongi* 訪問着. A név „látogató ruhát" jelent. A Meiji-korszak alatt született, modern, divatos elemeket is befogadó, mégis formális kimonó. Tomioka azt írja,[23] a Taishō-korban

[21] Tomioka, *i.m.*, 20.

[22] Tomioka, *i.m.*, 8.

[23] Tomioka, *i.m.*, 11.

(1912–1926) még öt címer díszítette, de ma már címer nélkül is látható. Régen hivatalos alkalmakkor viselték, ma már partiruha jellege is van. Anyaga is nagyon sokféle lehet.[24] Mintázatát illetően *ebamoyō* 絵羽模様 jellemzi, azaz egy kép jelenik meg rajta, mely az egész kimonótestet befedheti, de általánosabb az aljra és az egyik vállra-ujjra kettéváló díszítés. A minta folyamatos, a varrásoknál nem törik meg.

Ennél valamivel alacsonyabb rangú viselet a *tsukesage* 付け下げ, melynek jellegzetessége, hogy bár a *hōmongi*val azonos helyen díszíti motívum, az nem folyamatos, az anyag illesztéseknél megszakad, az ujjra sem nyúlik át. Mivel nagyon széles körben használt kimonó, anyaga is sokféle lehet, mintája is több módon készülhet. Lehet festett, hímzett, batikolt, vagy szövött mintázatú. Napjainkban már *tsukesagehōmongi*[25] is létezik, ahol az ujjnál nem, de a kimonótesten összefut a minta, mely kevésbé elegáns a *hōmongi* designjánál.

Egyszínű, mintázatlan kimonó az *iromuji* 色無地. A színes mintákkal díszített kimonóktól eltérően, használata is széleskörű, bárhol hordható. Az *iromuji* anyaga is sokféle lehet. Létezik teljesen sima szövésű és finom mintázatú is. Ha az esemény örömteli, a színe élénk, de szomorú alkalmakra sötét szín viselendő. Itt említhetjük a gyászhoz kapcsolódó ruhadarabokat, mint a fekete *kuromofuku*t 黒喪服, melyet a temetés előtti virrasztáson, temetéskor, és a halotti tor alkalmával viselnek a gyászoló családtagok, barátok, majd a temetés harmadik évfordulóján szürkére cserélik. A *kuromofuku*n öt festett családi címer van. A színes *iromofuku* 色喪服, azaz a gyászévfordulók esetében a kiegészitők összeállítása a gyász kifejezésének mértékétől függ. A halotti lepel (*shi ni shōzoku* 死に装束) az evilágból a túlvilágba való átlépés viselete. Régen szútrákkal teleírt béleletlen fehér nyersselyem kimonót adtak a halottra, ezt ma már kevesen követik. Mint említettük a fehér kimonót ellenkezőleg zárják, mint ahogyan azt az életben viselik. A köpeny jobb oldalának kell átfednie a balt.

Az egyszínű kimonókra, így az *iromuji*ra is igaz, hogy ha 5 családi címer díszíti, formális kimonóvá válik, a *hōmongi*nál is magasabb rangra emelkedik. 3 címerrel fél-formális viseletet jelent, a rangját a hozzá viselt *obi* szabja meg. Az egy címeres *iromuji* az egy címeres *hōmongi*nál lejjebb helyezkedik el, visszafogottan előkelő.

Nagyon elterjedt viselet az apró, ismétlődő mintával díszített kimonó, a *komon* 小紋. Nem túl formális, inkább divatos, teaszertartásra, színházba, osztálytalálkozóra alkalmas öltözet. A design sokféle technikával készülhet,

[24] *Kinsha* 錦紗, *chirimen* 縮緬, *rinzu* 綸子, *ro* 絽, de ma már akár *tsumugi* 紬 szövésű is.

[25] Tomioka, *i.m.*, 12.

mint *katazome* 型染め, azaz stenciles festés, *shiborizome* 絞り染め, azaz batikolás, vagy apró lyukas *katagami*kkal 型紙, mint az *edo komon* 江戸小紋.[26] Utóbbi, egyszínnel festett kimonó, melynél gyakran csak közelről látszik, hogy nem egyszínű az anyag. E kimonót is a címer teheti fél-formálissá.

Mint már az anyagoknál szó volt róla, a kimonók másik nagy csoportja a szövött kimonók, ahol a szövés során jelenik meg a minta. Ide tartozik a már említett *omeshi*, mely a férfiak alkalmi viseletét fémjelzi, a *meisen* 銘仙, mely a Taishō-korszak népszerű öltözete volt, és a a *tsumugi* 紬, melyet hosszú ideig a legáltalánosabb viseletnek tekintettek Japánban. Mára az idő és technikaigényes eljárás magas elismerést nyert és a *tsumugi* otthoni viseletből divatos utcai ruházat lett. Új jelenség a képszerű mintával megszőtt *tsumugi*, mely a legdrágább ruhák közé emelte ezen öltözetet, bár rangja nem emelkedett. Természetesen szövött kimonó nemcsak selyemből készül. Ide sorolható az *asa* 麻, azaz növényi rostokból készült kenderszövet, a pamut (*momen* 木綿), a *sifu* 紙布, azaz papír alapú szövet, és a gyapjú (ウール) kimonó is. A pamutból készült kimonó szabású y*ukata* 浴衣 a párás forró japán nyarak egyik legkényelmesebb viselete. Eredetileg a fürdő után öltötték magukra és a forró nyarakon, pihenéskor viselték, de mára a nyári ünnepek kedvelt ruhadarabja.

Utóbbi a férfiak kedvelt nyári viseleteként is említhető. Esetükben az alkalmi viselet, azaz a *seisō* 正装 több részből áll. A *montsukihaorihakama* 紋付羽織袴 részei a *kurohabutae* 黒羽二重, egy speciális anyagból[27] készített, minta nélküli, fekete, rövid kimonó, és a hozzá tartozó *haori* 羽織, azaz kabát, melyen az *itsutsumon* 五つ紋, azaz öt címer található, valamint az *omeshi* szövésű csíkos nadrág, a *sendai hira hakama* 仙台平袴. Természetesen kevésbé rangos eseményeken nem kötelező az öt címer, más anyagból készült *haori* is viselhető, és a *hakama* is eltérhet. A színe is lehet szürke, indigó vagy barna, így az *irotomesodé*val egyenértékű viseseletet jelent, melynek rangja a címerek számától függ. Az informális viselet a *haori* és *nagagi* 長着, mely általában szövött kimonót takar. A *haori* természetesen ez esetben évszakfüggő, májustól szeptemberig nem viselik. Címer sem kell rá.

[26] Az *edo komon* a férfiak *kamishimo* 裃 nevű viseletének volt kedvelt motívuma. Ha az *edo komon*ra egy családi címer kerül, az egycímeres *iromuji*val azonos rangú öltözetté válik.

[27] A *habutae* egy olyan selyem, mely struktúrálatlan, tükörsima felülettel rendelkezik. Az egyenes szálakból szőtt anyagot vízbe merítik, hogy a szálak még jobban kifeszüljenek. Ez a férfiak hivatalos kimonójának anyaga.

Színek és motívumok

A fentiek alapján elmondható, az udvari viseleten kívül, a kimonó napjainkban nem viselője rangját mutatja, hanem az alkalomhoz igazodik, azonban a színek és motívumok a Heian-korhoz hasonlóan továbbra is köthetők az évszakokhoz. Bár akkoriban az évet a hagyományos holdnaptár szerint nemcsak négy évszakra, de 24 *sekku*ra 節 is felosztották, melyek szezonális pontokat jelöltek, továbbá 72 *kō*ra 候 – még precízebb szezonális jellegzetességeket mutató egységekre–,[28] így 4-5 naponként új egység kezdődött, ami nagyon érzékennyé tette at embereket az „évszakok" váltakozására, ez mára sokat egyszerűsödött. Alapszabálynak tekinthetjük, hogy az öltözet lehet az évszakhoz képest korai, de sohasem elkésett.

Már a *Genji monogatari*ban is olvashatunk a tavaszi ruhaváltás (*koromogae* 衣替え) ünnepéről, melynek során nemcsak a meleg, téli ruhákat cserélik vékonyabbra, de a berendezési tárgyakat is nyárira.[29] A kimonó esetében nem csak a vastagság, de a színek és minták is fontos hangsúlyt kapnak, az évszakhoz igazodnak. A Heian-korszakban a ruhaváltás még április 1-én, illetve október 1-én volt. A hagyomány napjainkban is él, bár most június 1-én illetve október 1-én kerül sor a ruhaváltásra, mikor a diákok, illetve dolgozók egyenruháikat cserélik. Ez a szokás is jól mutatja, hogy az évszaknak megfelelő ruházat nem csak az időjárás függvénye, de a hagyományokban is gyökerezik.

A színeket a Heian-korszak viseleténél az évszakoknak megfelelően osztályozták, és mint *kasane* 量ね, a színek kombinációja jelent meg. A *kasane* összeállítások esetében a színek és az évszakok összhangja nagyon fontos szerepet játszott. Gojima művében[30] bemutatja a *Genji monogatari* 22. fejezetében a hölgyeinek ajándékozott ruhák színkonbinációit. Murasaki részére „rózsaszilvamintás bíbor köntöst és divatos bíbor alsóinget választott",[31] melyet Gojima a „piros szilvavirág illata"-ként (*kōbai no nioi* こうばいのにほひ) ír le. Lényege, hogy a szín sötét tónusától halad kifelé a világos tónusig, és tavaszi színkombinációt jelent. (**1. kép**). Genji az akashi hölgy részére madár és szilvavirág motívummal díszített kínai stílusú fehér *kouchiki*t választott lilával kombinálva. Gojima azt írja „a szerző a lilán általában egy piros köntössel fejezi ki a tiszteletet, de ez itt hiányzik, jelezve, hogy nem a legmagasabb rangú hölgye." Sajnos a magyar változatban ez a

[28] Yoshioka Sachio, *Nihon no irojiten*, Shikōsha, Kyoto, 2006, 291.

[29] Muraszaki Udvarhölgy, *Gendzsi szerelmei*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2009, 1. kötet 364.

[30] Gojima Kuniharu, *Genjimonogatari to Kyōto – rokujōen he dekakeyō*, Shūkyoubunkakenkyūjo, Kyoto, 2005, 74–75.

[31] Muraszaki, *i.m.*, 2. köt., 148.

részlet tévesen szerepel. „És voltak ruhadarabok az akasi hölgynek is: egy kínai fehér köpeny, melyen madarak és pillangók röpdöstek szilvaágak között, *és egy fényes mélyvörös köntös.*"[32] A színkombinációt Gojima úgy írja le, hogy a „lila világosodása" (*murasaki no usuyō* むらさきのうすやう), melynek lényege, hogy a szín árnyalatai a fehérig haladnak befelé. Szintén tavaszi színkombináció, melyet a felső köpeny szilvavirág mintája tovább hangsúlyoz. **(2. kép)** Hanachirusato nyári hölgyként jelenik meg,[33] így ruházata is nyári színkombináció, melyet tengeri, azaz szintén nyári motívumok díszítenek. „Hanacsiruszatónak szép, visszafogott színekkel szőtt kagylómintás azúrkék köntös jutott, meg szintén gonddal ványolt karmazsinvörös alsóing".[34] A kombinációt „a vörös világosodása"-ként (*kurenai no usuyō* くれなゐのうすやう) mutatja be, lényege az előzővel egyező, sötéttől fehérig haladnak a rétegek (három piros két barack és fehér *hitoe*k) **(3. kép)**. Utsusemi zárdába vonult, ezért öltözete is visszafogott. „Utsuseminek, aki azóta apáca lett, méltóságteljes, mély kékesszürke habitust választott Genji, a maga holmijából pedig egy sárga alsóinget és egy bíbor kabátkát."[35] Eme összeállítást Gojima „különféle"-ként (*iroiro* いろいろ) írja le, melynek lényege, hogy különböző színű rétegeket variál, a különböző tónusok egyenként jelennek meg. Évszakhoz sem köti. **(4. kép)**

A fent említett színkombinációk közül az elsőnél azonban megkérdőjelezhető az ábrázolt összeállítás. Az eredeti szöveg[36] ugyanis *ebizome* festéssel, piros szilvavirág *mon*nal írja le a ruhát, azaz egy lilás árnyalatú színt említ, melyen piros minta jelenik meg. Ez a változat látható az **5. kép**en.

Az öltözet fordítása azonban szinte minden kiadásban eltér. A modern japán változatok sem egyeznek. Míg Shibuyánál[37] *budōzome*, tehát lila *kouchiki*ről van szó tiszta, divatos színű szilvavirág motívummal[38], addig Yosano"[39], szilvavirág

[32] Muraszaki, *i.m.*, 2. köt., 149.

[33] 12 Shibuya Eiichi 渋谷栄一 fordítása

[34] Muraszaki, *i.m.*, 2. köt., 148.

[35] Muraszaki *i.m.*, 2. köt., 149.

[36] „紅梅のいと紋浮きたる葡萄染の御小袿、今様色のいとすぐれたるとは、かの御料。" (Kōbai no ito mon ukitaru ebizome no onkouchigi, imayōiro no ito suguretaru towa, kano goryō.) (forrás: .12)

[37] „紅梅のたいそうくっきりと紋が浮き出た葡萄染の御小袿と、流行色のとても素晴らしいのは、こちらのお召し物。" (Kōbai no taisō kukkiri to mon ga ukideta ebizome no onkouchigi to, ryūkō-iro no totemo subarashī no wa, kochira no omeshimono.) 12 Shibuya Eiichi 渋谷栄一 fordítása.

[38] A kóbai az eredetihez hasonlóan jelenthet szilvavirágot, de a rózsaszínre is utalhat.

[39] „紅梅色の浮き模様のある紅紫の小袿、薄い臙脂紫の服は夫人の着料として源氏に選ばれた。" (Kōbai-iro no uki moyō no aru kōshi no kouchigi, usui enjimurasaki no fuku wa fujin no

rózsaszínű, tiszta mintával díszített pirosas-lila *kouchiki*t említ. Az idegen nyelvű fordítások is változatosak. Mint szó volt róla Gy. Horváth „rózsaszilvamintás bíbor köntöst" fest le, Benl[40], egy vörösszilva színű *ukimon*ról (浮文／浮紋), tisztán megjelenő mintával díszített felsőköpenyről ír, Tylernél[41], lila ruháról van szó, melyet szilvavirág rózsaszínű, tiszta motívumok díszítenek, míg Herlitschkánál[42], egy sárga belül virágmintás alsóköpeny jelenik meg, könnyed piros szilvavirág mintával díszítve. Ebből is láthatjuk, a heian-kori szöveg értelmezése, illetve fordítása napjainkban is nagy kihívás.

Azonban nem csak a színösszeállítások, de a színárnyalatok is nagy hangsúlyt kaptak. Gojima[43] példaként a zöld színt említi, hiszen a mai *midori* 緑, azaz zöld, akkoriban lehetett a korai tavasz sárga rügyeinek színe (*sōshun no shinme no kiiro* 早春の新芽の黄色), a rizspalánta zöldje (*wakanae-iro* 若苗色), a fiatal koranyári levelek színe (*shoka no wakaba no moegiiro* 初夏の若葉の萌葱色), nyár idusán a levelek színe (*manatsu no midori no hairo* 真夏の緑の葉色), az őszi erdő zöldeskékje (*aki no shinrin no seiryoku* 秋の森林の青緑), de akár a téli hegyoldal sötétkék indigója (*fuyu no yamahata no nōseishoku* 冬の山端の濃青色) is. E tradícionális japán színek palettája nagyon széles. Hamada könyvében 250 hagyományos színnel ismerteti meg az olvasót.[44]

A színek és évszakok kapcsolata is napjainkig fennmaradt. Yumioka a *Kimono to nihon no iro* sorozatában részletesen foglalkozik a japán színvilággal, itt csak az évszakok színeire térek ki röviden.[45]

Tavaszi színek közt említi a *niwaumeiro*t 庭梅色, azaz a japánszilva (*Prunus japonica*) virágának színét, mely egy könnyed halvány rózsaszín, a *mitsubatsutsuji*t 三葉躑躅, mely egy korai rododendron (D*ilatatum*) színe és világos enyhén sárgás, pirosaslila színként jellemzi. Ide sorolja a *yamabuki*t 山吹, a boglárkacserje színét, mely pirosas sárga, a *nanohanairó*t 菜の花色, a repcevirág zöldessárga színét, a *sawarabi*t 早蕨, mely egy páfrány hajtásának

chaku-ryō to shite genji ni erabareta.) 12 Yosano Akiko 與謝野晶子 fordítása.

[40] „Ukimon-Obergewand von Rotpflaumenfarbe" Murasaki Shikibu, *Die Geschichte vom Prinzen Genji*, Manesse Verlag, Zürich, 2014, 1.köt., 676. Oscar Benl fordítása

[41] „she got a grape-colored dress gown with nice clear pattern in plum pink" Murasaki Shikibu, *The Tale of Genji*, Penguin Books, New York, 2003, 426. Royall Tyler fordítása

[42] „ein Untergewand, außen gelb, und innen geblümt, leicht gemustert mit den roten Plaumenblütenzeichen" Murasaki Shikibu, *Prinz Genji*, Insel Verlag, Wiesbaden, 1954, 2. köt., 109. Herbert E. Herlitscka fordítása Arthur Waley angol fordításából

[43] Gojima, *i.m.,* 74.

[44] Hamada Nobuyoshi, Nihon no dentōshoku, Pie International, Tokyo, 2011.

[45] Yumioka Katsumi, *Kimono to Nihon no iro – Kodomo kimono*, Pie Books, Tokyo, 2007.

színe,[46] és szürkés Nílus-zöldként ír körbe. A *shidareyamanagi*t 市垂柳, a babiloni szomorúfűz élénk sárgászöld színét, a ts*ukushi*t 土筆, a mezei zsurló rügyének pirosas halvány barna színét, és a *shōjōbakamairó*t 猩々袴色, a keleti csillagvirág (*Heloniopsis orientalis*) pirosas világoslila színét, a *sumireiró*t 菫色, a mandzsúriai ibolya világoslila színét, a *kobushiiró*t 辛夷色, a japán liliomfa pirossal árnyalt szürkés fehér színét, és a *yukiyanagi*t 雪柳, mely a gyöngyvessző egyik alfaja, és egy világos szürkés-fehér színt jelez.

Nyári színek a *kakitsubata* 杜若, az írisz élénk kékes lila színe, a *mugiwarairo* 麦藁色, a búzaszalma színe melynek zöldjét úgy írja le „a szalma színe kék árnyalattal". Szintén nyári szín a w*asuregusa* 忘れ草, a sásliliom élénk sárgás piros színe, a *sekichiku* 石竹, a kínai szegfű halvány pirosas-lila, néha sárgás színe, a *hiōgi* 檜扇, a nőszirom (*Iris domestica*) erőteljes sárgás-piros színe, a *tachiaoi* 立葵, azaz a mályvarózsa sötétes rubin színe, a *natsutsubaki* 夏椿, a japán hegyikamélia (*Stewartia pseudocamellia*) sárgás fehér színe, a *tsuyukusa* 露草, az azúrkék kommelína élénk lilás kékje, és *gakuajisai* 額紫陽花, azaz a kerti hortenzia világos lilája.

Őszi színek a *takaokaede* 高雄楓, azaz legyezőlevelű juhar ragyogó sárgás piros színe, a *kosumosu* 秋桜 a kerti pillangóvirág világos lilás pirosa, a *hazenoki* 櫨, azaz a viaszszömörce sötét sárgás piros színe, *kinmokusei* 金木犀, az illatos olíva élénk pirosas sárgája, az *ichō* 鴨脚 azaz a páfrányfenyő ginkó visszafogott zöldessárga színe, a *nokishinobu* 軒忍, egy páfrányfaj[47] matt vagy kissé tompa sötétzöldje, a *donguri* 団栗, azaz a makk világosbarna színe, a *rindō* 龍胆, a japán tárnics sötét lilás kékje, a *murasakishikibu iro* 紫式部色, a japán lilabogyó (*Callicarpa japonica*) pirosas lilája, és a *susuki* 芒, a japánfű (*Miscanthus sinensis*) piros árnyalatú világos barnája.

A tél színei a *sazanka* 山茶花, a szaszanka kamélia lila árnyalatú halvány rózsaszín színe, a *nanten* 南天, a japán szent fa sötét vagy mély pirosa, a *rōbai* 臘梅, az illatos tündérfa sárgás világosbarnája, a *kanboke* 寒木瓜 a pompás japánbirs ragyogó sárgáspiros színe, a *tachibana* 橘, azaz a tacsibana citrus zöldes sárgája, a *kitayamasugi* 北山杉, a japáncédrus egyik alfajának sárgás árnyalatú sötétzöldje, a *tsuwabuki* 石蕗, a japán acsalapu (*Farfugium japonicum*) kékes árnyalatú sötétzöldje, a *hazumidama iro* 弾み玉色 a japán kígyószakáll bogyójának lilás színezetű visszafogott kékje, a *hakubai* 白梅 a japán kajszi virágának sárgás fehérje, és a *nekoyanagi* 猫柳, a feketefűz (*Salix gracilistyla Miq.*) rügyeinek lilás ezüst színe.

[46] E növény adta a Genji egyik fejezetének a címét is: Friss sarjak.

[47] *Lepisorus thunbergianus, Pleopeltis thunbergiana Kaulf.*

A növényi alapú festékeknek is köszönhető, hogy a színeket különböző virágok, bogyók növények színéből eredeztetik. Amire érdemes figyelni, hogy minden évszaknál megtaláljuk az alapszínek bizonyos árnyalatait, azaz például a zöld, melyre már korábban is kitértünk, sem köthető egyetlen évszakhoz. Bizonyos árnyalatai mindenhol megtalálhatóak.

A tavaszhoz kapcsolódva Gojima könyvében kiemeli[48] a Genji monogatari 44. fejezetében leírt jelenetet is, melyet a Genji képtekercseken (*emaki* 絵巻)[49] is láthatunk, ahol márciusban Tamakazura lányai kimennek a szabadba és virág színű ruhájukban szépségük a cseresznyevirágok és lehullott szirmok szépségével vetekszik. A gyönyörű hercegnők 18-19 évesek. Egyikük *sakurairo hosonagát* 桜色細長 visel, alatta *yamabuki* 山吹, azaz sárga színű és egyéb hozzá illő *hitoé*kkal. Melyet a szerző nagyon kifinomultnak, évszakhoz illőnek értékel. Húga *kōbai* 紅梅 összeállítása a halványvörös szilvaszínű *hosonaga* alatt cseresznye színűeket takar.

Természetesen a színek mellett a motívumokat is osztályozni lehet az évszakokhoz kapcsolódva. Yumioka[50] is végez ilyen csoportosítást, ahol a tavasz motívumai közt említi a szilvavirágot (*ume* 梅), az őszibarackot (*momo* 桃) és a bazsarózsát *(botan* 牡丹). Nyári motívumként az íriszt (*ayame* 菖蒲), a kagylót és tengeri moszatot (*kai to miru* 貝と海松), valamint a hullámot (*nami* 波) nevezi meg, míg őszi motívumként a krizantém (*kiku* 菊), téli motívumként pedig 'Mószó bambuszrügyei' (*Mōsō no takenoko* 孟宗の筍) tűnnek fel.[51]

A motívumok azonban nem csak az évszakokhoz köthetők. Sok közülük jelentéstartalommal bír, és főként a gyermekruházaton a szülők kívánságait, vágyait hivatottak kifejezni. Ezen szimbólumokkal jó egészséget (bambusz, *take* 竹), hosszú életet (daru és teknős, *tsurukame* 鶴亀), boldog házasságot (kagyló, *kai* 貝), de akár a költői talentumot (nyolcpallós híd írisszel, *yatsuhashi no zu* 八橋の図) is lehet kívánni a ruha viselőjének. A *kisshōmonyō*nak 吉祥紋様 nevezett „amulett"-ként funkcionáló motívumokat, a gyermekruhák mellett leginkább a ceremoniális, azaz ünnepi alkalmakhoz köthető kimonókon találjuk, például az esküvői *uchikaké*n (打掛). Az egyik legszerencsésebb, és alkalmi viseleten nagyon gyakran fellelhető motívum a *sōchikubai* 松竹梅, mely a fenyő, a bambusz és a szilva együttes designja, és a hosszú életet, kitartást és megújulást szimbolizálja.

[48] Gojima, *i.m.*., 88.

[49] Gojima, *i.m.*., 88.

[50] Yumioka, *i.m.*

[51] Ld. részletesen: Schmitt Csilla, „Szemamori és kissómonjó – Szimbólumok a gyermekkimonókon", Farkas Ildikó, Sági Attila (szerk.): Kortárs Japanológia I., L´Harmattan Kiadó, Budapest, 2015, 345-369

Összegzés

A kimonó a mai napig megőrizte tradicionális szimbólumrendszerét, így a non-verbális kommunikáció fontos eleme. Míg a fiatalok alkalmi ruházatán, megjelenő szerencse-motívumok hordoznak fontos információt, a felnőttek ruházata önmagában is jelentéssel bír. Így nem elegendő, ha egy *kitsuke* 着付け, azaz kimonóviseleti tanfolyam keretében a hölgyek elsajátítják a kimonó felöltésének trükkjeit, a szabályok (kódok) ismerete ugyanúgy a mindennapok részévé kell váljon hogy a viselet valóban elegáns, és az évszaknak, alkalomnak megfelelő legyen.

Felhasznált irodalom

Aihara Kyōko: *Geisha – A living tradition*, Carlton Books Limited, London, 2005

Gojima Kuniharu 五島邦治: *Genjimonogatari to Kyōto – rokujōen he dekakeyō* 源氏物語と京都・六條院へ出かけよう, [Gendzsi regénye és Kiotó – Látogassuk meg a Rokudzsó-int] Shūkyoubunkakenkyūjo 宗教文化研究所, Kyoto, 2005

Hamada Nobuyoshi 濱田信義: *Nihon no dentōshoku* 日本の伝統色 [Hagyományos japán színek], Pie International, Tokyo, 2011

Ito Sachiko: *The kimono – History and style*, PIE International, Tokyo, 2011

Izutsu Gafū 井筒雅風

Nihon josei fukushokushi 日本女性服飾史 [A japán nők ruházkodásának története], Kōrinsha 光琳社, Kyoto, 1986

Genshoku Nihon fukushokushi 原色日本服飾史 [A japán öltözködés története eredeti színekkel], Kōrinsha 光琳社, Kyōto, 1982

Jackson, Anna: *V&A Pattern Kimono*, V&A Publishing, London, 2010

Jackson, Anna: *Textiles,* NASSO Claudio (ed.): *Timeless Beauty – Traditional Japanese Art from the Montgomery Collection*, Skira Editore S.p.A., Milano, 2002, 289–355.

Millenovich, Sophie: *Kimono – Kleidung und Kunstwerk*, Knesebeck GmbH & Co. Verlags KG, München, 2007

Murasaki Shikibu

Die Geschichte vom Prinzen Genji, Manesse Verlag, Zürich, 2014 [Oscar Benl]

Prinz Genji, Insel Verlag, Wiesbaden, 1954, 2. köt., [Herbert E. Herlitschka, Arthur Waley]

The Tale of Genji, Penguin Books, New York, 2003 [Royall Tyler]

Muraszaki Udvarhölgy: *Gendzsi szerelmei*, Európa Könyvkiadó, Budapest,2009 [Gy. Horváth László, Edward G. Seidensticker]

Reischauer, Edwin O.: *Japán története*, Magyar Könyvklub, Budapest, 1995

Schmitt Csilla: „Szemamori és kissómonjó – Szimbólumok a gyermekkimonókon". Farkas Ildikó – Sági Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia I.*, L´Harmattan Kiadó, Budapest, 2015, 345–369.

Tomioka Keiko 富岡啓子: *Hitome de wakaru – Kimono yōgo no kihon* ひと目でわかる一着物用語の基本 [Elsőre megérteni – A kimonó szakzsargon alapjai], Kabushikigaisha Sekaibunkasha 株式会社世界文化社, Tokyo, 2008

Yoshioka Sachio 吉岡幸雄: *Nihon no irojiten* 日本の色事典 [Japán színek lexikona], Shikōsha 紫紅社, Kyoto, 2006

Yumioka Katsumi 弓岡勝美: *Kimono to Nihon no iro – Kodomo kimono* 着物と日本の色・子ども着物 [A kimono és a japán színek – Gyermek kimono], Pie Books, Tokyo, 2007

Murasaki Shikibu (ford.: Shibuya Eiichi 渋谷栄一, és Yosano Akiko 與謝野晶子 „*Genji monogatari*" http://www.genji-monogatari.net/html/Genji/combined22.5.html#paragraph5.1 [2016.04.10.]

Az illusztrációk jegyzéke:

1. kép: Kōbainonioi, www.iz2.or.jp/kizoku/shozoku3.html, [2016.04.25.] a Costume Museum engedélyével
2. kép: Murasakinousuyō, www.iz2.or.jp/kizoku/shozoku3.html, [2016.04.25.] a Costume Museum engedélyével
3. kép: Kurenainousuyō, www.iz2.or.jp/kizoku/shozoku3.html, [2016.04.25.] a Costume Museum engedélyével
4. kép: Iroiro, www.iz2.or.jp/kizoku/shozoku3.html, [2016.04.25.] a Costume Museum engedélyével
5. kép: Murasaki, Saját felvétel 2016.03 22. Kiotó, Costum Museum

Képek:

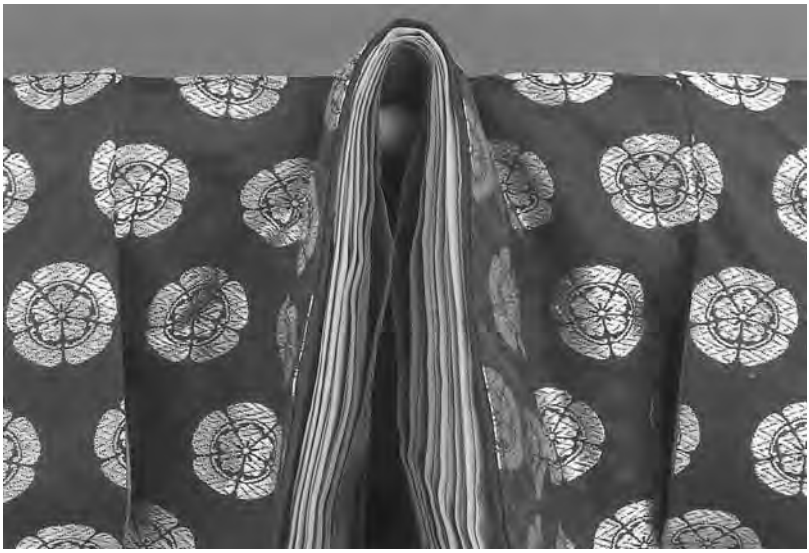

1. kép: Kōbainonioi

2. kép: Murasakinousuyō

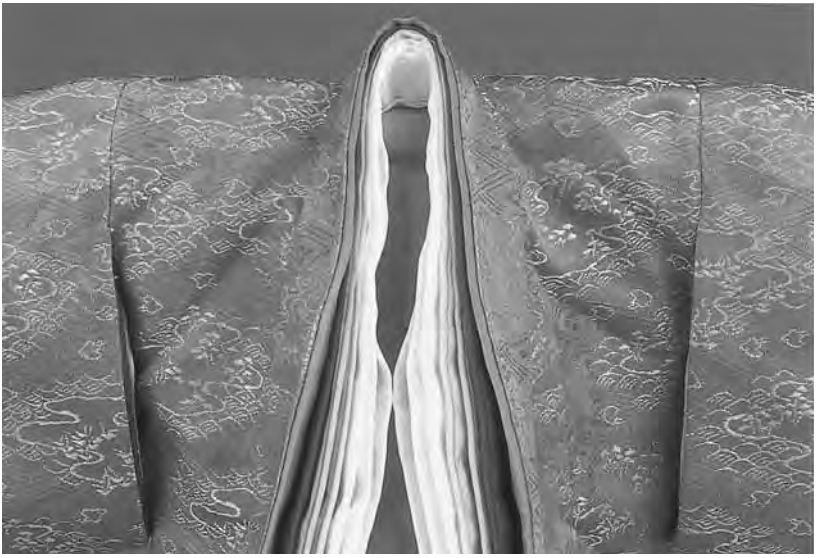

3. kép: Kurenainousuyō

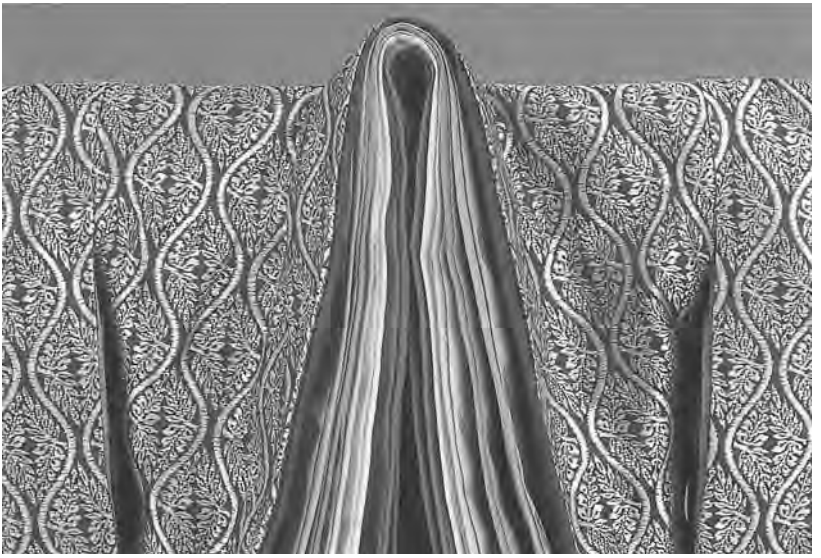

4. kép: Iroiro

5. kép: Murasaki, Saját felvétel 2016.03 22. Kiotó, Costum Museum